

УДК 821.161.2.09.ШевченкоТ.Г.

Антоніна Радько

ТВОРЧИСТЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ Б. В. ЯКУБСЬКОГО

У статті проаналізовано шевченкознавчі праці Б. Якубського, виокремлено основні питання, що входили до сфери його дослідницьких інтересів у цій галузі. Представлені праці не тільки вводяться до наукового обігу, а й заповнюють прогалини у бібліографуванні матеріалів про життя й творчість Т. Шевченка.

Ключові слова: шевченкознавство, видання, поетика, метод, вірш.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналізуючи етапи розвитку шевченкознавства, Віктор Петров відзначав значні зміни в 20–30-х рр. ХХ ст., адже у цей час відбувся «перехід од культової концепції Шевченка до наукової... вивчення Шевченка тільки дуже повільно і з великим ваганням поборювало традиції народницького культу Шевченка й набуло літературного характеру» [1, с. 63]. Діяльність О. Дорошкевича, С. Єфремова, М. Зерова, М. Могилянського, О. Новицького, П. Филиповича та інших утвердило шевченкознавство як провідну галузь академічної гуманітаристики. Праці фундаторів наукового шевченкознавства 1920–1930-х рр., в яких Т. Шевченко трактувався без купюр і фальсифікацій стали основою наукового шевченкознавства. Зроблене ними у цій галузі вражає сьогодні і

кількістю, і широтою охоплення аналізованих явищ, і глибиною проникнення в мистецький феномен, яким є Т. Шевченко. В цьому контексті ми говоримо про Бориса Якубського, його внесок у шевченкознавство 20-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Борис Володимирович Якубський (15.09.1889–28.12.1944) – український літературознавець, представник академічного літературознавства. 1914 р. закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. З 1918 р. викладав літературу в київських гімназіях, середніх, а з 1920 р. – вищих школах. 1920–1921 рр. – проректор навчальної частини Вищих київських педагогічних курсів. Протягом 1921–1941 рр. – працював у Київському університеті (1921–1926 рр. – член правління, 1921–1923 рр. – секретар правління, 1923–1925 рр. – проректор ІНО, 1925 р. – штатний професор кафедри історії російської літератури, 1932–1934 рр. – декан філологічного факультету, 1933–1941 рр. – завідувач кафедри російської літератури). У 1921–1925 рр. читав курси «Ритміка й метрика» і «Поетика» у Музично-драматичному інституті ім. Лисенка. З грудня 1941 р. – по вересень 1943 р. – штатний працівник газети «Нове українське слово», що виходила в окупованому німцями Києві. В липні 1944 р. арештований за наказом Народного комісаріату державної безпеки, притягнений до кримінальної відповідальності через співпрацю з німцями, помер у в'язниці.

Свою концепцію теорії та методології літератури Б. Якубський представив у працях «Наука віршування» (1922) та «Соціологічний метод у письменстві» (1923). Крім того, вчений досліджував українську класичну літературу: спадщину Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської, Панаса Мирного, С. Васильченка й інших митців української літератури. Б. Якубського знали як теоретика літератури, автора статей про еволюцію літературних жанрів, «реабілітацію» форми мистецтва, про соціологію літературних впливів. Він був автором таких історико-літературних оглядів, як «Українська поезія в 1923 році», «Нові досягнення марксизму в літературознавстві», «Про актуальні завдання нашої критики», «Українська література за десять років революції» та ін.

Шевченкознавчий доробок Б. Якубського вимагає сьогодні переходу від його першопрочитання до об'єктивної оцінки та активного входження в науковий обіг. **Метою статті** є виокремлення й аналіз

основних питань, що входили до сфери дослідницьких інтересів Б. Якубського у галузі шевченкознавства.

Постать і творчість Т. Шевченка захоплювала й цікавила Б. Якубського впродовж усього життя. Він автор фундаментальних праць у цій галузі («Форма поезій Шевченка» (1921), «Із студій над Шевченковим стилем» (1924), «До проблеми ритму Шевченкової поезії» (1926), «Шевченко і російська література» (1939)), і дрібніших «Дума про Тараса Шевченка. В-во «Воля і Доля». Одеса, 1917» (рецензія 1919 р.), «Соціальні мотиви творчості Шевченка» (1924), «Чергові завдання Шевченкознавства» (1928), «До соціології Шевченкових епітетів» (1928), «Сучасне вивчення Шевченка» (1929), «Шевченко і наші часи» (1943), був редактором Повного зібрання творів у 10 т. (1939 р.).

Досліджуючи творчість Т. Шевченка, зосередився на найменш вивченій ділянці шевченкознавства – поезиці. У статті «Форма поезій Шевченка» уперше широко застосував статистичний метод аналізу версифікації поета, детально проаналізував метрику, ритміку, евфоніку та строфіку «Кобзаря» (приблизно 20 430 віршових рядків), дійшовши таких висновків: 11 831 вірш (58 %) – народний розмір, 622 вірша (3 %) – силабічний вірш (з тонізацією), 6381 вірш (31 %) – метр чотирьохстопного ямбу, 1596 віршів (8 %) – різні інші не типові для Т. Шевченка метри та народнопісенні розміри. Шевченкову строфіку оцінював як оригінальну та різноманітну. Стаття Б. Якубського надихнула ще на кілька статей, присвячених поезиці Т. Шевченка (Д. Загул «Рима в «Кобзарі» Шевченка» (1924), Д. Дудар «З поезики Шевченка, порівняння в «Кобзарі»» (1924)).

Публікація Б. Якубського викликала появу полемічної розвідки С. Смаль-Стоцького – «Ритміка Шевченкової поезії» (1925), у якій автор рішуче виступив проти схеми Б. Якубського: він відкидав будь-які звернення поета до силабо-тоніки та можливість впливу на нього російської і польської системи віршування ХІХ ст., натомість запропонував власну теорію ритміки Т. Шевченка. Із твердженнями С. Смаль-Соцького не погодилися Ф. Колесса, Є. Маланюк, М. Зеров та інші, не знайшла вона підтримки і серед сучасних науковців. У статті «До проблеми ритму Шевченкової поезії» Б. Якубський піддав аргументованій критиці концепцію Шевченкової ритміки, запропоновану С. Смаль-Стоцьким, уникнувши, проте, ідеологічної риторики.

Подальші шевченкознавчі дослідження підтвердили узагальнююче твердження, сформоване Б. Якубським у праці «Наука віршування», що на початку 20-х рр. ХХ ст. звучало незвично: «Шевченко писав і метро-тонічним чотиристопним ямбом, і силабічним 12-складовим віршем, і народною коломийкою. Всі ці системи, мабуть, однаково придатні до нашої мови» [5, с. 81].

Уперше в українському літературознавстві Б. Якубський застосував статистичний метод аналізу вірша у статті «Із студій над Шевченковим стилем», у якій продемонстрував ритмічне багатство та музичну витонченість ямбів Шевченкової поезії. Докладно розглянув словоподіли, enjambement, чергування рядків та їх закінчень, чергування строф тощо.

У розвідці «До соціології шевченкових епітетів» Б. Якубський подає «невеличку спробу аналізу соціологічної одного з найважливіших поетичних засобів у кожного з поетів – поетичного епітету» [3, с. 69]. Тобто мова йде про «соціологізм» у вивченні епітетів. Дослідник зауважує, що з-поміж усіх засобів поетичного стилю епітет найкраще відображає власне авторську оцінку предмета чи явища, соціологічну. Для роботи обрано одне з останніх видань на той час «Кобзаря» – київського видавництва «Сяйво» за редакцією Василя Доманицького (повне зібрання поезій із додатками та змінами за найновішими матеріалами). Із різних граматичних форм епітетів Б. Якубський виділяє чотири:

- 1) епітет – прикметник, як означення предмета;
- 2) епітет – скорочена форма прикметника, що входить до складу присудка;
- 3) епітет – предмет-додаток;
- 4) епітет – прислівник при дієслові.

Найбільш розповсюдженішою і характерною, за його дослідженням, є перша група. Нарахував 1580 епітетів – прикметників, не беручи до обліку такі «прості okreśлення», як «козацькеє тіло», «кров людська» і подібні.

Крім докладного аналізу груп епітетів, Б. Якубський намагається розгадати процес їхнього утворення: «Поет спостерігає, відчуває й переживає низку життєвих вражіннь свого оточення. [...] кожне вражіння він окреслює, визначає епітетом, і в цьому епітетові – сумарна характеристика, сумарна оцінка явища, предмета, зроблені через

поетичний талант уповноваженим на це представником, виразником певної, більшої чи меншої соціальної групи» [3, с. 70]. Тому епітологія соціальних явищ (епітети до царів, народу, краю) наскрізь пройнята свідомою і рішучою революційністю, і, відповідно, Т. Шевченко поставав «свідомим та сміливим виразником тодішніх народніх революційних настроїв». Б. Якубський підсумовує, що Шевченкові епітети яскраві, реалістичні, влучні, виступають у ролі «соціологічного свідочтва великого й міцного зв'язку» поета (найкращого представника в усьому світі в літературі та поезії) з народом.

У газетних публікаціях «Чергові завдання шевченкознавства» та «Сучасне вивчення Шевченка» Б. Якубський оцінив роботу шевченкознавчої галузі у 1920-х рр., наголосив на інституційних проблемах її розвитку, звернувся і до книгознавчо-статистичного аспекту, докладно проаналізувавши видання Шевченкових творів наукового типу. У загальному розумінні, зауважує Б. Якубський, у шевченкознавстві ми ще бідні. Невеличка наукова група філії Шевченківського Інституту в м. Києві (центр у Харкові), де територіально зібрані найбільші сили для вивчення «шевченковіади», не може дорівнятися, не говорячи вже про випередження, з російським «пушкінським домом», «пушкінознавцями» (Харківський центр Інституту Шевченка не має ще навіть приміщення для роботи (тимчасово міститься «в портфелі» секретаря інституту, шановного Ієремії Айзенштока), крім того і Київ, і Харків «дуже бідні на літературно-наукові сили» (потрібно уважно вибирати й «ловити в «наукові» сіті найздібніших людей із нашої вишівської «молоди»)), крім того не має спільності що до засобів і методів літературно-дослідної роботи, «поетики» та «соціології» літератури, тому не можна говорити про точність та об'єктивність літературної науки тощо). Проблемою є Повне видання творів Т. Шевченка (на 1927 р. УАН видала лише один «академічний» том – том IV – «щоденникові записки», немає повної бібліографії творів та літератури про його життя. Та наші науковці плідно й активно беруться до роботи, незважаючи на всілякі труднощі, і ведуть далі мову про значне, послідовне збільшення шевченкознавчих праць щороку. Б. Якубський привертає увагу до аспекту книгознавчо-статистичного, докладно аналізує видання наукового типу шевченківських збірок 1921, 1924, 1925, 1926, 1928 рр. (хто і де видавав, яким тиражем, які праці публікувались, дає оцінку матеріалу, поданому у статтях).

Отже, Б. Якубський підсумовує і відзначає величезний внесок зроблений у дослідженні біографії і творчості Т. Шевченка в 20-х рр. ХХ ст., та потрібно зробити ще набагато більше, щоб опрацювати науково «всього» Т. Шевченка. За редакцією Б. Якубського підготовлено і ювілейного 1939 р. видано перші два томи Повного зібрання творів у 10 т., згодом вилучені з ужитку (1951 і 1953 рр. обидва перевидаю без зазначення імені Б. Якубського).

Цікавила Б. Якубського й тема «Шевченко і російська література». Стаття з такою назвою опублікована 1939 р. у збірнику філологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Традиційну газетну данину в шевченківські дні віддав Б. Якубський, опублікувавши статтю «Шевченко і наші часи» (9 березня 1943 р.), що вийшла у прони́мецькому виданні «Нове українське слово» в окупованому фашистами Києві. Ця публікація ретельно, із численними кресленнями прочитана радянськими слідчими у справі Б. Якубського. Вона позбавлена наукового значення, натомість переповнена шевченківськими цитатами, вихвалянням німецького устрою, влади, яка прийнятим законом про землю скасувала «каторжну колгоспну працю», і тепер український селянин може весело працювати на своєму полі; автор перераховує інші численні злочини, скоєні «юдо-большевиками» тощо.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, наукові праці Б. Якубського відкривають важливу сторінку в історії українського шевченкознавства, употужнюючи його інтерпретаційні можливості. До 200-ліття Т. Шевченка ліквідовуються численні лакуни.

Джерела та література

1. Петров В. Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства / Віктор Петров // Хроніка-200. – 2011. – Вип. 3 (85). – Ч. 1. – С. 62–87.
2. Якубський Б. В. До проблеми ритму Шевченкової поезії / Б. В. Якубський // Шевченко та його доба : зб. другий. – К. : Книгоспілка, 1926. – С. 70–82.
3. Якубський Б. В. До соціології шевченкових епітетів / Б. В. Якубський // Шевченко. Річник перший. – Х. : [б. в.], 1928. – С. 69–70.
4. Якубський Б. В. Із студій над Шевченковим стилем / Б. В. Якубський // Шевченківський збірник / за ред. П. Филиповича. – К. : [б. в.], 1924. – Т. 1. – С. 58–77.
5. Якубський Б. В. Наука віршування / Б. В. Якубський. – К. : Слово, 1922. – 122 с.
6. Якубський Б. В. Соціальні мотиви творчості Шевченка / Б. В. Якубський // Більшовик. – 1924. – 11 берез.

7. Якубський. Б. В. Сучасне вивчення Шевченка / Б. В. Якубський // Пролетарська правда. – 1929. – № 58. – С. 3.
8. Якубський. Б. В. Форма поезій Шевченка / Б. В. Якубський // Т. Шевченко : збірник / за ред. Є. Григорука і П. Филиповича. – К. : [б. в.], 1921. – С. 49–73.
9. Якубський. Б. В. Чергові завдання Шевченкознавства / Б. В. Якубський // Пролетарська правда. – 1928. – № 61. – С. 3–4.
10. Якубський. Б. В. Шевченко і російська література / Б. В. Якубський // Пам'яті Т. Г. Шевченка. Наукові записки Київського державного ун-ту ім. Т. Г. Шевченка : зб. філол. ф-ту. – 1939. – № 1. – С. 67–103.
11. Якубський. Б. В. Шевченко і наші часи / Б. В. Якубський // Нове українське слово. – 1943. – № 57 (375). – 9 берез. – С. 3.

Радько Антонина. Творчество Т. Г. Шевченко в исследованиях Б. В. Якубского. В статье представлены шевченковедческие труды украинского литературоведа Б. В. Якубского, деятельность которого приходится на 20–30-е годы XX в. Выделены и проанализированы основные вопросы, которые входили в сферу его исследовательских интересов в этой области. Приоритетным направлением в работах ученого определено исследование поэтики Т. Шевченка. Б. Якубский подробно проанализировал метрику, ритмику, эвфонику и строфику «Кобзаря», впервые в украинском литературоведении применил статистический метод анализа стихотворения. Кроме того подал оценку шевченковедения 1920-х гг., отметил институционные проблемы ее развития, обратился и к книговедческо-статистическому аспекту, подробно проанализировал издания произведений Т. Шевченка научного типа.

Представлены и проанализированы труды Б. Якубского не только вводятся в научный оборот, но и заполняют пробелы в библиографировании материалов о жизни и творчестве Т. Шевченка.

Ключевые слова: шевченковедение, издания, поэтика, метод, стих.

Radko Antonina. T. G. Shevchenko's works in B. V. Yakubsky's researches. The article is about the research of Shevchenko's works made by Ukrainian specialist in literature B. Yakubsky, who worked in 20–30s of the 20th century. Major problems concerning the sphere of his research interests are pointed out and analyzed. The investigation of Shevchenko's poetics is defined as a direction of primary importance in the works of the scholar. B. Yakubsky analyzed metrics, rhythmic, sound harmony and versification of «Kobzar», he was the first in Ukrainian history of literature, who used statistic method of analyzing poetry. The author also estimated the study of Shevchenko's works in 1920s, paid attention to institutional problems of its development and appealed to bibliographic-statistic aspect, having analyzed Shevchenko's scientific works in details.

Presented and analyzed works of Yakubsky become a part of the scientific circulation as well as fill in gaps in bibliographic materials about T. Shevchenko's life and work.

Key words: study of Shevchenko's works, edition (issue), poetics, method, verse.